

УДК 378.016:[373.2.015.31:502]

Тарасенко Г.С.*

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРІОРИТЕТНИХ ЦІННОСТЕЙ У ВИХОВАННІ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ ПРИРОДИ

Стаття розкриває методологічний аспект проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти. Акцентовано роль аксіологічного підходу до освітньої роботи з майбутніми вихователями ДНЗ. Обґрунтована роль екологічних та естетичних цінностей у системі виховних пріоритетів, які належить реалізовувати педагогам у роботі з дошкільниками.

Ключові слова: цінності, виховання, пріоритетні виховні цінності, вихователь, дошкільники, ціннісне ставлення до природи.

Проблему цінності можна тлумачити як фундаментальну методологічну проблему гуманітарних наук, педагогіки в тому числі. Формування особистості вихователя як суб'єкта культури, по суті, починається з моменту фіксації ним проблеми цінності. Зокрема, категорія цінності є необхідною передумовою розуміння педагогом сутності природи, її духовних вимірів, а також перетворюється на фактор осмислення педагогічної стратегії в межах загальнолюдських ціннісних орієнтирів ставлення до природи. Саме воно здатне перетворитись на могутнє підґрунтя аксіологічного потенціалу вихователя. Без розуміння природи як цінності будь-яка діяльність по відношенню до неї, вияв будь-якої потреби набувають буденно-утилітарного характеру. Та й педагогічна інструментовка виховного впливу за таких обставин неминуче примітивізується. Це обумовлює нагальну необхідність професійної освіти визначити пріоритетні аксіологічні орієнтири фахової підготовки майбутніх педагогів.

Аксіологічні проблеми розвитку сучасної освіти, у тому числі й професійної, активно досліджуються у вітчизняних та зарубіжних наукових дослідженнях. Оновлений підхід до виховання виокремлюється з низки вагомих розробок філософсько-освітньої парадигми (Б.Гершунський, Е.Гусинський, А.Джурицький, І.Зязюн, П.Ігнатенко, В.Краєвський, В.Кремень, В.Огнев'юк, С.Сисоєва, В.Трухачев, А.Тягло, С.Клепко, В.Корженко, В.Лутай, М.Романенко, В.Шадриков, П.Щедровицький та ін.). Предметом окремої уваги стали механізми зміни ціннісних парадигм та модернізації архаїчних догм й установок у контексті сучасних вітчизняних та зарубіжних моделей виховання (Л.Ваховський, І.Гавриленко, О.Іонова та ін.). Значно активізувався концептуальний пошук у царині виховання (І.Бех, А.Богуш, А.Бойко, Є.Бондаревська, О.Вишневський, С.Гончаренко, О.Кононко, В.Моляко, О.Савченко, О.Сухомлинська, М.Таланчук, Г.Троцько, Н.Щуркова та ін.). Вельми перспективними у розробці ціннісної філософії виховання є ідеї дослідників соціальної поведінки людини (П.Бурдьє, Г.Зіммель, Л.Кольберг, М.Мід, Т.Парсонс, Б.Скіннер та ін.). Значний внесок в осмислення нових аксіологічних підходів до виховання належить філософським дослідженням культури (В.Бескіна, В.Біблер, В.Давидов, В.Зінченко, Е.Ільєнков, М.Каган, В.Кудін та ін.).

Психолого-педагогічні дослідження концептуалізували природний компонент освітнього середовища як максимально наближений до психофізіологічних особливостей розвитку дитини, який слід використовувати у процесі формування її ціннісних орієнтацій (О.Барліт, В. Вілюнас, С.Дерябо, М. Дробноход, І. Зверев, А. Захлебний, С. Іващенко, О. Лазєбна, С.Михайлюк, Л. Печко, В.Ясвін та ін.) Не надто чисельні дослідження (С.Жупанин, В.Ільченко, О.Кононко, Т.Мантула, Н.Лисенко, З.Плохій, Н.Пустовіт, Т.Пушкарьова та ін.) піднімають проблему формування екологічного мислення дітей саме на основі ціннісного підходу до пізнання природи. У той же час залишаються маловивченими механізми підготовки майбутніх педагогів до реалізації пріоритетних цінностей у вихованні дітей засобами природи.

* © Тарасенко Г.С., 2012

Метою статті є презентація методологічного аспекту проблеми професійної підготовки фахівців дошкільної освіти в контексті домінування аксіологічного підходу до освітньої роботи з майбутніми вихователями ДНЗ, зокрема обґрунтування ролі екологічних та естетичних цінностей у системі виховних пріоритетів, які належить реалізовувати педагогам у роботі з дошкільниками.

Ми виходимо з того, що поза проблемою цінностей вивчати педагогічний процес на сучасному рівні абсолютно не можливо. Цінності і ціннісні орієнтації, на думку Е.Фромма, дозволяють знайти сенс життя і тому суспільство у всі часи має потребу в системі ціннісних орієнтацій [9, с 359].

Цінність завжди тлумачать багатозначно: по-перше, як предмет, що здатний задовольнити ту чи іншу потребу людини; по-друге, як ідеал, до якого прагне людство; по-третє, як норму, якої необхідно дотримуватися; по-четверте, як значущість чого-небудь для особистості або соціальної групи; врешті як культурний код, систему ідентифікації особистості з національною культурою тощо.

Виховні цінності є провідними аксіологічними орієнтирами взаємодії вихователя і вихованців у контексті “педагогічного людинотворення”. Серед детермінант виховних цінностей, як правило, визначають: політичну, соціально-економічну, релігійну, національно-культурну, філософсько-екзистенційну, педагогічно-технологічну та ін. [3; 5].

Перед сучасною українською педагогікою, як і перед світовою спільнотою, постало важливе завдання – визначити систему пріоритетів виховання, виходячи із загальнолюдських фундаментальних цінностей. Зокрема, німецькі дослідники пропонують поділ таких цінностей на проблемні блоки, наприклад: виховання толерантного ставлення до інших людей, рас, релігій, ідеалів виховання; виховання персональних етично високих якостей; виховання навичок співіснування з людьми — представниками іншої раси, мови, релігії, етносу; виховання співчуття і готовності допомогти іншим людям; виховання в ім'я миру (В.Міттер). Американська педагогіка програму виховання пропонує базувати на біблейських цінностях і принципах. В Японії Закон про освіту серед головних цілей шкільного виховання виокремлює такі: виховання у душі співпраці, взаєморозуміння і незалежності; розвиток розуміння традиційного і сучасного, готовності до міжнародної співпраці; формування навичок повсякденного життя; зміцнення духу і тіла як основи щасливого, гармонійного особистого життя [4].

Таким чином виховні пріоритети виростають з пріоритетності загальнолюдських гуманістичних ідеалів. Пріоритетні виховні цінності є безальтернативними позитивно спрямованими аксіологічними орієнтирами виховного впливу на особистість у контексті культурно-ментальних особливостей суспільства. Неабиякого значення набувають національні, релігійні й педагогічні детермінанти. Виховні цінності визначають ціннісні відносини особистості в системах “людина – природа”, “людина – суспільство”, “людина – людина” та ін. Отже, сутність освіти й виховання складає набуття індивідом багатовимірної особистісної ідентичності у складній системі природних і соціальних зв'язків.

Незаперечною вважаємо думку О.Вишневського про те, що з гармонійності виховання випливає й гармонійне ставлення до природи [2, с. 453]. Правильне ціннісне ставлення молодих поколінь до довкілля є результатом системних зусиль педагогів (вихователів, учителів), а також родини у гармонізації стосунків дитини з навколишнім світом. Гармонія педагогічних впливів (В.Сухомлинський) народжує відповідну гармонію в стосунковій сфері, в тому числі у ставленні вихованців до природи. Саме гуманістичні цінності здатні сформувати в дитячій свідомості своєрідну “екологічну домінанту” (О.Вишневський), яка регламентуватиме її поведінку в природі.

Педагогу слід розуміти, що екологічні цінності тісно пов'язані з екологічними нормами. Найчастіше вони навіть ототожнюються. Але норма є раціональним і формалізованим, часто суто зовнішнім регулятором поведінки вихованців у природі. Діти мусять підкорятися такій нормі, навіть не розуміючи її смислу, доцільності, відповідності власним інтересам. Цінність, навпаки, – це внутрішній, емоційно сприйнятий і засвоєний особистістю орієнтир поведінки

[6, с.110]. Тому ознайомлення дітей з екологічними нормами потрібно обов'язково гармонійно поєднувати з розумінням екологічних цінностей.

Особливого (домінантного) значення у виховному процесі набуває ставлення вихователя до природи. Тому аксіологічні доміанти освітнього процесу у ВНЗ [8] повинні спиратися на специфіку екологічно цінних орієнтацій, на їх особливу універсальність: вони охоплюють властивості природи не лише з точки зору практичної, утилітарної цінності, але й пізнавальної, естетичної, моральної та ін. Саме такі орієнтації на взаємодію з природою утворюють повноцінний аксіологічний потенціал в структурі професійної культури майбутнього педагога.

Ціннісна свідомість вихователя ДНЗ повинна стати об'єктом вдумливої корекції в процесі фахової підготовки, оскільки саме педагог є потенційним носієм і провідником екологічно виправданого ставлення до природи. Великого значення тут набуває свідоме визначення майбутнім фахівцем власних доміантних орієнтацій на зв'язок з навколишнім середовищем, адже кожна людина врешті-решт орієнтується чи на буденно-споживацький, чи на естетичний, чи на ідеально-творчий характер взаємовідносин з природою, або ж на еkleктичний їх варіант. Переважання утилітарно-споживацьких орієнтацій є сигналом загального неблагополуччя в сфері ціннісної свідомості, яка за таких умов не може продукувати екологічно здорові установки діяльності.

Ми виходимо з того, що ціннісні орієнтації в структурі професійної культури педагога визначають не лише внутрішню основу його ставлення до природи як до матеріальної і духовної цінності, але й утворюють вищі диспозиції його особистості, які обумовлюють певну „концепцію” життя і „стратегічний план” професійної діяльності. Виконуючи функцію внутрішньої координації, ціннісні орієнтації спрямовують зміст усіх психічних процесів, активізують емоційно-вольову сферу вихователя, впливають на стиль педагогічного мислення [1, с. 9]. Крім того, вони виконують функції соціалізації, самовизначення, пошукову, інструментальну, мотивотворчу та ін. Така поліфункціональність зумовлює значення ціннісних орієнтацій як ядра суб'єктивної мотивації професійної поведінки педагога. Активно впливаючи на сферу почуттів та перебіг мотиваційних процесів, ціннісні орієнтації обумовлюють результат інтеріоризації певних соціально схвалених аксіологічних підходів до природи, що визначає загальну соціальну спрямованість особистості вихователя, детермінує акти професійної поведінки, надаючи для цього опорні критерії вибору форм і методів педагогічного впливу на ціннісну свідомість вихованців.

Особливого значення в процесі формування ціннісної свідомості педагога набуває його ціннісно-орієнтаційна діяльність, у результаті якої, на думку філософів, народжуються своєрідні зв'язки і відношення між об'єктом і суб'єктом, виникає не суто об'єктивна, а об'єктивно-суб'єктивна інформація, тобто інформація про цінність, а не про сутність (М.Каган). Саме в процесі такої діяльності педагог усвідомлює поліфункціональну цінність природи – і це стає підґрунтям екологічно цінних і професійно значущих орієнтацій. Наділяючи той чи інший об'єкт природи статусом цінності, суттєвої у своїй неповторності, вихователь суб'єктивує цей об'єкт, визнаючи за ним право на самоцінне існування. Це зумовлює народження екологічно цінних орієнтацій, адже об'єктом орієнтації особистості завжди стають лише ті цінності, які суб'єктивуються в процесі засвоєння.

Вихователь у роботі з дітьми не повинен забувати про те, що основним об'єктом і предметом екологічного виховання має стати суб'єктивне, індивідуальне відображення соціальної цінності природи в свідомості вихованця, що відбувається в системі його ціннісних орієнтацій. Адже педагогічна діяльність набуває специфічно культурного смислу, стає фактором культури лише у зв'язку з визначенням тих цінностей, заради яких вона здійснюється. Отже, цінність виконує роль регулятора педагогічної діяльності, формує структуру особистості педагога. Вона виступає певним суспільним еталоном, критерієм виміру педагогічних дій. Ціннісному мисленню педагога притаманні риси філософської рефлексії, що перетворює його на смислово квінтесенцію „вищого” знання про природу і про свій людський та професійний обов'язок перед нею.

Зупинимось на пріоритетних ціннісних підходах до природи, що мають для вихователя професійно-стратегічне значення.

Серйозною перешкодою для загальної екологізації мислення педагога є, на наш погляд, панування у суспільстві утилітарної психології, яка врешті-решт і визначає ціннісні параметри ставлення до природи. Це обумовлює неправильне розуміння її *вітальної* (*vita – життя*) цінності. Вітальна значущість природи у більшості випадків тлумачиться не як фундаментальна цінність, а як сукупність утилітарно спрямованих суб'єктивних значень. Ми вважаємо неприпустимим отождоження цінності як соціального феномена і корисності як феномена біологічного, хоч одне й друге позначається суспільним поняттям “значущості”. Вітальну цінність природи не варто спрощувати до цінності утилітарної, оскільки вона ємко включає і власне забезпечується цінностями моральними та естетичними. Надзвичайно плідною видається нам американська традиція (Декларація “Америка 2000 — стратегія освіти”) виховання в дітях благоговіння перед життям в усіх його формах і виявах (відповідно до етичного імперативу А.Швейцера).

Вітальна цінність природи сама по собі, як показує суспільна практика, не може стати єдиною основою екологічного мислення педагога. Без опори на духовні цінності будь-яка життєва значущість об'єктів і явищ навколишнього світу не є гарантом їх „недоторканості” в межах байдужо-цинічного ставлення споживача. Домішок утилітарної, суто практичної заінтересованості може бути присутнім у багатьох формах пізнання природи. Але домінування утилітарних цінностей навіть наукове знання про природу перетворює на бездуховне. Така наукова істина призводить до загибелі живого, стає причиною екологічного лиха.

Педагогу, який ознайомлює дітей з природою, потрібно зрозуміти, що будь-яке знання про природу повинно мати ціннісну основу, органічно поєднувати об'єктивно-наукове і суб'єктивно-ціннісне. Поза духовним осягненням цінності пізнання природи підкорюється однозначному детермінізму і вбачає в ній лише матеріал для реалізації людських потреб. Піднісши себе як людину на найвищий щабель в ієрархії суспільних цінностей, вихователь відразу ж викривляє перспективу власного погляду на природу і, як результат, підсвідомо заперечує її самоцінність і суб'єктивність. Такий ціннісний перекик значно віддаляє його від природи і, відповідно, деформує професійні орієнтири.

Отже, з метою гармонізації мислення педагога варто вчасно коригувати його ціннісне ставлення до природи, максимально орієнтуючись на ідеальні детермінанти суспільної практики щодо вирішення екологічних проблем. В складній ієрархії цінностей і виховних пріоритетів належне місце повинна посісти *естетична* цінність природи, що, як у дзеркалі, відбивається у духовних цінностях суспільства. Важливо донести до свідомості вихователя істину про те, що естетичний потенціал природи спроможний концентровано виявити її самоцінність. Педагога конче потрібно ознайомити з філософським пошуком естетично значущих властивостей природи, які зумовлюють її гармонічність і красу. На нашу думку, найбільш гідними уваги майбутніх педагогів є спроби структурування природної краси в контексті комплексу матеріальних ознак (не йдеться про конкретні матеріально-речовинні особливості об'єкта, зумовлені певними фізичними, хімічними, біологічними та іншими можливостями). Краса природи обумовлена своєрідними зв'язками і відношеннями всіх фізичних, хімічних та біологічних якостей, які утворюють сукупність інформативно насичених ознак. Філософи, аналізуючи естетичні властивості природи, виділяють такі структурні компоненти її краси, як розмаїтість форм, звуків, запахів; світло й колір; пропорцію, симетрію, ритм (Г.Апресян); барвисті якості й закономірності пластичних форм (Б.Благодир); ритм і аритмію, гармонічність і дисгармонію (М.Киященко, М.Лейзеров); розмірність, єдність різноманіття, цілісність, доцільність (Л.Солодовніченко); характерну текстуру поверхні (Дж.Гібсон) тощо. Деякі дослідники пропонують оцінювати такі вияви естетичного у фізичних явищах природи, як краса декоративна (зовнішньочуттєві ознаки), конструктивна (вияв цілісності і доцільності/динамічна) наслідок ритмічності, впорядкованості і рівноваги (О.Забаро-Прасолова). Вчені завжди ретельно досліджували ознаки природної досконалості: світло й колір (М.Міннарт),

красу форм (Е.Геккель), естетику пропорцій (М.Гіка), доцільність симетрії (І.Шафрановський), виразність ритмічності, циклічності і вічного руху в природі (М. Дубінін) та ін.

Всі ці ознаки краси природних об'єктів і явищ часто вважають формальними, але така оцінка, на наш погляд, є несправедливою. Ці так звані „формальні” ознаки змістовно інформують про зв'язки в природі, про характерні особливості існування та розвитку природних об'єктів. Якщо виходити саме з цього, то така „формальність” якнайкраще доводить факт існування об'єктивних основ краси природи, стверджує її естетичну цінність, обумовлює естетичні аспекти екологічного сприйняття світу. Так звані „формальні” ознаки є свідомством надзвичайної експресії форм вияву природної краси. Але ж форма чуттєво доводить до нашої свідомості сутність предмета і, завдяки образності естетичного сприйняття набуває ніби самостійного значення (Д.Кучерук). З огляду на це, певна формальність компонентів краси природи навіть допомагає досягнути глибинну сутність життєвих процесів. Отже, одним з підходів до естетичного оцінювання вихователями природи по праву можуть стати структурні ознаки її краси [7].

Корекція ціннісного ставлення педагога до природи можлива лише за умов поступового збагачення його аксіологічного потенціалу екологічно значущими ціннісними орієнтирами. Сучасні психолого-педагогічні дослідження вказують шлях: від співпереживання до народження життєвих (особистісних) смислів, а від них – до самостійних вільних і відповідальних дій. Реалізація цього шляху навряд чи може бути ефективною поза організацією повноцінного освоєння педагогом естетичної цінності природи. Таким чином, ціннісна свідомість вихователя не повинна бути представлена лише утилітарними чи емпіричними оцінками об'єктів та явищ природи – вона повинна реалізовуватись і в узагальнених оцінних судженнях, і в актах професійної поведінки у формі морально-естетичних норм відношення до світу.

У висновку зазначимо, що вірогідними шляхами корекції ціннісного ставлення майбутнього вихователя до природи у процесі вивчення нормативних та спеціальних курсів, а також у ході педагогічної практики можуть стати такі:

- розширення аксіологічних підходів до природи за рахунок відмови від односторонньої утилітарної орієнтації і введення в аксіологічний потенціал майбутнього педагога широкого спектру морально-естетичних критеріїв оцінного ставлення до навколишнього;
- перетворення механізмів сприйняття і оцінювання природи в механізми мотивування ставлення до неї;
- збагачення ціннісної свідомості вихователя завдяки розвитку екологічно цінних орієнтацій, що можливо в процесі професійно вмотивованої ціннісно-орієнтаційної діяльності;
- підвищення статусу естетичної діяльності майбутнього вихователя, яка здатна забезпечити накопичення ціннісного досвіду на всіх можливих рівнях вияву естетичного ставлення до природи – споглядально-чуттєвому, художньо-оцінному, художньо-творчому;
- формування індивідуально-образного ставлення майбутнього педагога до природи завдяки перетворенню естетичного досвіду в систему особистісних смислів, що забезпечує утворення екологічно-цінних установок педагогічної діяльності на основі найвищих виховних пріоритетів.

Список використаних джерел

1. Бех І.Д. Цінності як ядро особистості / І.Д. Бех /Цінності освіти і виховання: наук.-метод. зб./ за заг. ред. О.В. Сухомлинської. – К., 1997. – С. 8-11.
2. Вишневецький О.І . Теоретичні основи сучасної української педагогіки: навч. посібник / О. І. Вишневецький. – Вид. 3-тє, доопрац. і доп. – К. : Знання, 2008. – 566 с.
3. Гершунский Б.С. Толерантность в системе ценностно-целевых приоритетов образования / Б.С. Гершунский // Педагогика. – К. – 2002. – № 7. – С. 3-12.
4. Джурицкий А. Н. Сравнительная педагогика / А.Н.Джурицкий. – М. : Издательский центр «Академия», 1998. – 176 с.

5. Огнев'юк В.О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку: монографія / В.О. Огнев'юк. — К.: Знання України, 2003. — 450 с.
6. Сухомлинська О.В. Цінності у вихованні дітей та молоді : стан розроблення проблеми / О.В. Сухомлинська // Педагогіка і психологія . – № 1. – 1997. – С. 105-111.
7. Тарасенко Г.С. Природа як цінність у контексті актуальних проблем екологічного виховання / Г.С.Тарасенко / Цінності освіти і виховання: наук.-метод. зб./ за заг . ред. О.В. Сухомлинської . – К., 1997. – С. 205-209.
8. Трухачев В. И. Аксиологические доминанты образования и воспитания молодежи в вузах / В. И. Трухачев : монографія / под общ. ред. В. А. Авксентьева. – Ставрополь : АГРУС, 2005. – 148 с.
9. Фромм Э. Психоанализ и этика / Э.Фромм. – М.: ООО “Издательство АСТ-ЛТД”, 1998. – 568 с .

The article reveals the methodological aspect of the problem of training future preschool education specialists. The role of axiological approach to educating future kindergarten teachers is accented. The role of environmental and aesthetic values in the system of educational priorities, which teachers should realize in their work with preschool children, is substantiated.

Key words: values, education, priority educational values, kindergarten teacher, preschoolers, valuable attitude to nature.

УДК 37.013(075.2)

Тришневська Г.Б.*

ВИКОРИСТАННЯ ТЕКСТІВ ПІДРУЧНИКІВ ДЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ ВИХОВНОЇ РОБОТИ З УЧНЯМИ

У статті обґрунтовано педагогічну доцільність використання текстів підручників для початкової школи з метою підвищення ефективності виховної роботи з учнями. Проаналізовано особливості реалізації завдань національного виховання у формуванні особистісних якостей школяра в єдності навчальної та позаурочної діяльності на основі програмового матеріалу.

Ключові слова: навчально-виховний процес, національне виховання, формування особистісних якостей молодшого школяра, програмовий матеріал текстів підручників для початкової ланки освіти.

Суспільна потреба в усебічно розвиненій особистості визначає цілі, завдання, організаційно-змістову структуру всіх ланок сучасної освіти. Фахівці, причетні до процесу виховання, мають усвідомити, що стати духовно зрілою особистістю передбачає людську, морально-духовну позицію, відповідальність, утвердження загальнолюдських і національних цінностей.

В умовах початкової школи зміст кожної освітньої галузі є невід'ємною частиною процесу всебічного розвитку дитини. Мовленнєва, математична, художня, оздоровча, технологічна, суспільствознавча галузі охоплюють теоретичну і практичну складові, на доступному рівні відкривають молодшим школярам багатоманітність і взаємозалежність світу, роль людини в процесах, що відбуваються. Всебічність розвитку та виховання дітей, безумовно, не вичерпується змістом освіти. Тому важливо забезпечити цілісність і системність виховного процесу.

Молодший школяр сприймає світ переважно вибірково, розрізняючи і аналізуючи те, що є для нього особистісно значущим. Тому винятково важливо забезпечити цілісність виховної системи, узгодити дитячу свідомість і поведінку. Аналізуючи сучасні цінності у вихованні О. В. Сухомлинська наголошує на необхідності враховування взаємозалежності чинників

* © Тришневська Г.Б., 2012